

ภาวะการสมรส (Nuptiality)

การศึกษาในเรื่องภาวะการสมรสเป็นการศึกษาวิเคราะห์ตัวเลข สถิติ หรือ ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการสมรสและอายุเมื่อสมรสในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โดยมีความสัมพันธ์กับดัชนีทางคานเศรษฐกิจและสังคม

โดยทั่วไปแล้วข้อมูลเกี่ยวกับการสมรสของประชากรของประเทศต่าง ๆ นั้นจะไ้มาจากการสำมะโน การจดทะเบียน หรือการสำรวจ สถิติตัวเลขในเรื่องนี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมทางคานการสมรส การหย่าร้างแล้ว ยังอาจใช้เป็นเครื่องวัดถึงความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้ ยิ่งไปกว่านั้นข้อมูลเกี่ยวกับการสมรสนับว่าเป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาทางประชากรศาสตร์ ทั้งนี้เพราะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับภาวะเจริญพันธุ์ นั่นคือสัดส่วนของประชากรที่ยังเป็นโสดหรือสมรส อัตราการสมรสในแต่ละกลุ่มอายุ หรือสัดส่วนของประชากรในแต่ละประเภทของสถานภาพสมรสจะมีผลต่ออัตราการเจริญพันธุ์ และนอกจากนี้แล้วอัตราการตายและอัตราการอพยพจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานภาพสมรสด้วย

ตามปกติแล้วสถานภาพสมรสจะผันแปรไปตามอายุ ในวัยเด็กและวัยรุ่น สัดส่วนของผู้ที่เป็นโสดจะมีมากและค่อย ๆ ลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่เด็กวัยรุ่น ส่วนของผู้ที่เป็นหม้ายและหย่าร้างจะค่อย ๆ ปรากฏขึ้นและจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นหลังจากอายุ ๕๐ ปี แบบแผนของสังคมและวัฒนธรรมจะมีผลอย่างสำคัญต่ออายุแรกสมรส สัดส่วนการสมรสของประชากรแต่ละหมวดอายุ ตลอดจนการหย่าร้าง เช่น ในสังคมเกษตรกรรม ซึ่งประชากรไม่ต้องศึกษาเล่าเรียนมากก็สามารถประกอบอาชีพได้ ประชากรมักแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยเป็นต้น ในแต่ละภูมิภาคของประเทศ ภาวะการสมรสอาจต่างกันออกไป อาจเป็นเพราะองค์ประกอบคานอายุ เพศ เชื้อชาติ และที่อยู่อาศัยของประชากร

ที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค ดังนั้นการทราบถึงความแตกต่างระหว่างประเทศหรือชุมชน และภายในประเทศหรือชุมชนเกี่ยวกับภาวะการสมรสจึงจึงมีความสำคัญมากอย่างหนึ่ง

ในการศึกษาเปรียบเทียบภาวะการสมรสของประชากร ๒ กลุ่มอาจทำได้โดยเปรียบเทียบสัดส่วนของผู้สมรส โสด หมาย และหย่าร้างในระคับอายุต่าง ๆ ของประชากร ทั้ง ๒ กลุ่ม และการศึกษาแบบแผนการสมรสตามหมวดอายุต้องอาศัยตัวเลข ๒ ประการ คือ

๑. สัดส่วนของผู้ที่สมรส (Proportion ever marrying) และ
๒. อายุเมื่อสมรส (Age at marriage)

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาแบบแผนการสมรสของประเทศไทยเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ศึกษาอายุแรกสมรสของคนในเขตเมืองและชนบท โดยคำนวณหา Singulate Mean Age at First Massiage ตามวิธีของ John Hajnal ทลดศึกษาถึงคุณลักษณะบางประการของบุคคลที่สมรส เช่นความถี่ของการสมรส

แบบแผนการสมรสของประเทศไทย

John Hajnal ได้อธิบายแบบแผนการสมรสไว้ ๒ แบบคือ^๑

๑. Traditional หรือ Non-European Pattern เป็นแบบแผนการสมรสตั้งแต่อายุน้อย ซึ่งเป็นลักษณะทั่ว ๆ ไปของประเทศไทยที่กำลังพัฒนา
๒. European Pattern เป็นแบบแผนการสมรสเมื่ออายุมาก และมีสัดส่วนของคนที่เป็นโสดสูง ซึ่งเป็นลักษณะทั่ว ๆ ไปของประเทศยุโรปตะวันตก

---

^๑ Ruth B. Dixon, "Explaining Cross-Cultural Variation in Age at Marriage and Proportions Nevers Marrying," Population studies Vol. 25, No. 2 (July, 1971) : 215

สำหรับประเทศไทย จากสำมะโนประชากรปี พ.ศ. ๒๕๑๓ (ค.ศ. ๑๙๗๐) เมื่อนำเอาสัดส่วนของสตรีที่เป็นโสดที่จำแนกตามอายุไปเปรียบเทียบกับประเทศสวีเดน สหรัฐอเมริกาและประเทศอินเดียในปีเดียวกัน (รูปที่ ๑) จะเห็นได้ว่าประเทศสวีเดนมีสตรีที่ยังไม่สมรสเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าและสมรสเมื่อมีอายุมากกว่าประเทศอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน ประเทศอินเดีย สตรีเกือบทุกคนจะสมรสและสมรสเมื่ออายุน้อยกว่าประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบท ปรากฏว่ามากกว่าร้อยละ ๖๐ ของสตรีในกลุ่มอายุ ๑๕ - ๑๙ ปี เป็นผู้สมรสแล้ว และในกลุ่มอายุ ๒๐ - ๒๔ ปีมีมากถึงร้อยละ ๙๓.๘ หรือแม้แต่ในเขตเมืองก็ตาม สัดส่วนของผู้ที่เป็นโสดตามหมวดอายุต่าง ๆ ก็ยังน้อยกว่าประเทศอื่น ๆ การที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องด้วยเหตุผลทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน คือ ตามประเพณีที่นิยมปฏิบัติกัน สตรีชาวสวีเดนจะนิยมการสมรสช้าเป็นเหตุให้อัตราการสมรส (Marriage Rate) ของประเทศอยู่ในระดับต่ำด้วย^๑ และประเทศอินเดียนิยมการสมรสตั้งแต่อายุยังน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสตรี

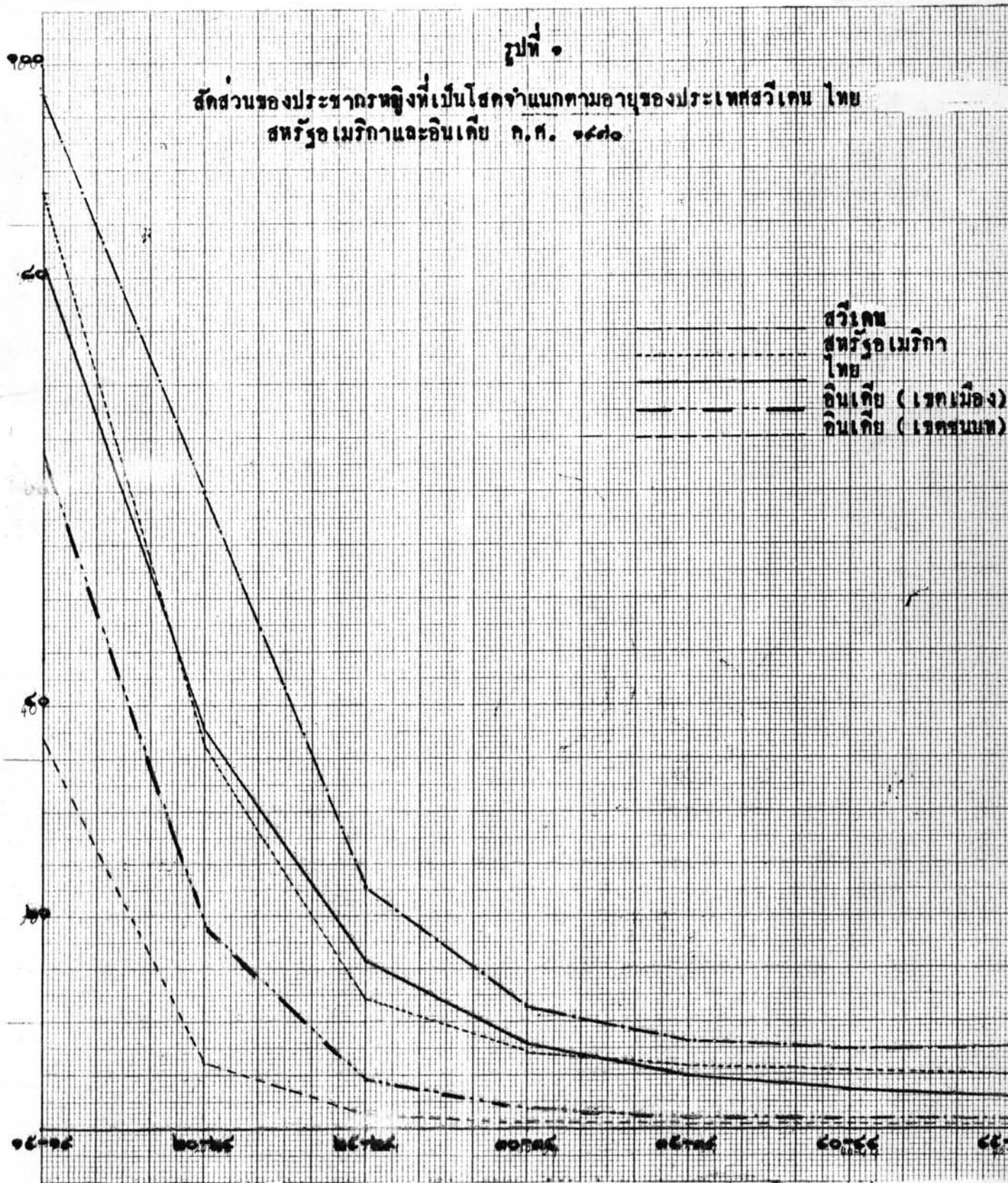
---

^๑ แม้ว่าอายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยของชาวสวีเดนมีแนวโน้มที่จะลดลงตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๖๐ เป็นต้นมา และโดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลก กล่าวคือในระหว่างปี ค.ศ. ๑๘๖๑ - ๑๘๗๐ อายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยของชายเท่ากับ ๒๘.๘ ปี หญิงเท่ากับ ๒๗.๘ ปี ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๔๑ - ๑๙๕๐ เท่ากับ ๒๘.๗ ปี และ ๒๘.๙ ปี ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๕๐ - ๑๙๖๐ เท่ากับ ๒๗.๘ ปี และ ๒๘.๙ ปี สำหรับชายและหญิงตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามอายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยของประเทศสวีเดนก็ยังสูงกว่ามาตรฐานโลก ยกตัวอย่างเช่น มาตรฐานของอายุเมื่อแรกสมรสของประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. ๑๙๖๗ เท่ากับ ๒๓.๑ ปี สำหรับชาย และ ๒๐.๖ ปี สำหรับหญิง และประเทศอินโดเนเซีย ปี ค.ศ. ๑๙๖๑ ค่าเฉลี่ยของอายุแรกสมรสเท่ากับ ๒๔.๓ ปี สำหรับชาย และ ๑๙.๒ ปี สำหรับหญิง The Population Council, Country Profiles: Sweden, (New York: The Population Council, Inc., 1972), p. 3 .

ส่วนแบบแผนการสมรสของประเทศไทยไม่อาจจัดเข้าแบบ European หรือ Traditional Pattern ใดๆอย่างหนึ่ง แต่จะมีลักษณะอยู่ระหว่างกึ่งกลางของทั้งสองแบบ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าแบบแผนการสมรสของไทยมีลักษณะคล้ายคลึงกับแบบแผนการสมรสของประเทศสหรัฐอเมริกา กล่าวคือในช่วงอายุ ๒๐ - ๒๔ ปี และ ๒๕ - ๒๙ ปี ซึ่งถือว่าเป็นวัยที่จะมีการสมรสปรากฏว่าสัดส่วนของสตรีที่เป็นโสดของประเทศไทย และประเทศสหรัฐอเมริกาใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ ๓๗.๘ และ ๓๖.๓ สำหรับสตรีกลุ่มอายุ ๒๐ - ๒๔ ปี และร้อยละ ๑๕.๖ และ ๑๒.๒ สำหรับสตรีกลุ่มอายุ ๒๕ - ๒๙ ปี ยกเว้นในกลุ่มสตรีที่มีอายุตั้งแต่ ๓๕ ปีขึ้นไป สัดส่วนของสตรีที่เป็นโสดของประเทศไทยจะต่ำกว่าของสหรัฐอเมริกาเล็กน้อย การที่เป็นเช่นนี้อาจจะเนื่องด้วยในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ในขณะที่เดียวกันจำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สภาพการดำรงชีวิตในสังคมต้องมีการแข่งขันกันมากขึ้น การว่างงานที่เกิดขึ้นทั้งในเขตเมืองและชนบท ตลอดจนความจำเป็นทางด้านการศึกษาเป็นผลให้ต้องยืดเวลาการสมรสออกไป เป็นผลให้สัดส่วนของประชากรที่เป็นโสดของประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศค่อยพัฒนา มีลักษณะคล้ายคลึงกับประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ข้อมูลที่สนับสนุนเกี่ยวกับเรื่องนี้คือตัวเลขที่ได้จากสำมะโนประชากรปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ ในตารางที่ ๗ ที่แสดงอัตราส่วนร้อยละของประชากรจำแนกตามสถานภาพสมรสและเพศ จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของประชากรทั้งชายและหญิงที่เป็นโสดจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับ จากร้อยละ ๒๗.๐ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นร้อยละ ๒๘.๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ร้อยละ ๓๖.๔ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และร้อยละ ๓๗.๘ ในปี ๒๕๑๓ สำหรับชาย จากร้อยละ ๒๐.๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นร้อยละ ๒๓.๖ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ร้อยละ ๒๙.๕ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และร้อยละ ๓๑.๔ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ สำหรับหญิง และสัดส่วนของผู้ที่สมรสลดลงตามลำดับ เพศชายจากร้อยละ ๖๖.๘ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นร้อยละ ๕๖.๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และร้อยละ ๕๖.๕ ในปี ๒๕๑๓ และเพศหญิง จากร้อยละ ๖๓.๓ เป็นร้อยละ ๕๖.๓ และ ๕๖.๔ ในช่วงเวลาเดียวกัน

รูปที่ ๑

สัดส่วนของประชากรหญิงที่เป็นโสดจำนวนตามอายุของประเทศสวีเดน ไทย สหรัฐอเมริกาและอินเดีย ค.ศ. ๑๙๗๐

ที่มา: United Nations, Demographic Year Book 1970, 1973.

C.I.C.R.E.D., The Population of India (India; Sunlight Printer, 1974) p.5

สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๑๓ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ)

ตารางที่ ๗ อัตราส่วนร้อยละของประชากรไทยจำแนกตามสถานภาพสมรสและเพศ
พ.ศ. ๒๔๘๐, ๒๔๙๐, ๒๕๐๓, และ ๒๕๑๓

สถานภาพสมรส	๒๔๘๐		๒๔๙๐		๒๕๐๓		๒๕๑๓	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
รวมยอด	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐
โสด	๒๗.๐	๒๐.๔	๒๘.๔	๒๓.๖	๓๖.๔	๒๘.๕	๓๗.๘	๓๑.๔
สมรส	๖๖.๘	๖๓.๓	๖๕.๖	๖๐.๕	๕๖.๒	๕๖.๓	๕๖.๕	๕๖.๔
หม้าย	๔.๕	๑๒.๕	๔.๘	๑๓.๑	๒.๘	๑๐.๒	๒.๒	๘.๘
หย่าหรือแยกกันอยู่	๑.๕	๓.๗	๑.๑	๒.๘	๑.๖	๓.๘	๑.๐	๒.๘
ไม่ทราบ	—	—	—	—	๒.๘	๐.๒	๒.๕	๐.๕

สำหรับประชากรชายในปี ๒๕๐๓ และ ๒๕๑๓ ที่ไม่ทราบสถานภาพสมรสได้รวม
พระภิกษุ สามเณร และนักบวชในศาสนาอื่นด้วย

ที่มาของตัวเลข : รายงานสำมะโนประชากร พ.ศ. ๒๔๘๐, ๒๔๙๐

(กระทรวงมหาดไทย)

รายงานสำมะโนประชากร พ.ศ. ๒๕๐๓

(สำนักงานสถิติแห่งชาติ)

สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๑๓

(สำนักงานสถิติแห่งชาติ)

ข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งที่เราทราบคือ สัดส่วนของคนที่มีสมรส โสด หม้าย
หรือหย่าร้างย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ภายในประเทศเดียวกันก็ตาม
ในแต่ละภูมิภาคก็มีส่วนแตกต่างกัน เช่นเดียวกัน ข้อมูลที่ได้จากโครงการวิจัยระยะยาว ๆ ใน
เขตชนบทและเขตเมือง

ตารางที่ ๘ สัดส่วนของผู้ที่เป็นโสดจำแนกตามอายุ เพศ และเขตที่อยู่อาศัย

กลุ่มอายุ	ชาย			หญิง		
	กรุงเทพฯ ธนบุรี	เมืองอื่น ๆ	ชนบท	กรุงเทพฯ ธนบุรี	เมืองอื่น ๆ	ชนบท
๑๕ - ๑๙	๘๘.๓	๘๗.๘	๘๖.๘	๘๘.๒	๘๒.๘	๘๕.๐
๒๐ - ๒๔	๘๓.๒	๗๘.๖	๖๘.๒	๖๘.๖	๕๑.๓	๔๒.๓
๒๕ - ๒๙	๘๗.๖	๓๘.๐	๒๖.๐	๓๘.๔	๓๘.๗	๑๘.๕
๓๐ - ๓๔	๒๐.๐	๑๘.๖	๘.๗	๑๗.๔	๑๕.๒	๗.๐
๓๕ - ๓๙	๘.๓	๖.๘	๔.๗	๘.๗	๑๓.๑	๔.๑
๔๐ - ๔๔	๘.๓	๘.๗	๑.๕	๗.๖	๑๐.๘	๓.๒
๔๕ - ๔๙	๒.๖	๓.๓	๐.๖	๘.๖	๓.๘	๑.๐
๕๐ - ๕๔	๑.๐	๑.๓	๐.๖	๗.๒	๗.๓	๒.๘

ที่มา : โครงการวิจัยระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และประชากร เขตชนบทปี พ.ศ. ๒๕๑๒ และเขตเมือง ปี พ.ศ. ๒๕๑๓

ซึ่งสำรวจในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ และ ๒๕๑๓ ตามลำดับนั้นพบว่า ภาวะการสมรสในเขตชนบท และเขตเมืองมีความแตกต่างกัน กล่าวคือคนในเขตชนบทสมรสเมื่ออายุน้อยกว่าคนในเขตเมืองอื่น ๆ และคนในเขตกรุงเทพฯ - ธนบุรี สมรสช้าที่สุด จากตารางที่ ๘ แสดงให้เห็นถึงสัดส่วนของชายหญิงที่เป็นโสดจำแนกตามอายุและเขตที่อยู่อาศัย จะเห็นได้ว่า สัดส่วนของผู้ที่เป็นโสดลดน้อยลงเรื่อย ๆ ตามอายุที่เพิ่มขึ้น และสัดส่วนของชายหญิงที่เป็นโสดในเขตชนบทจะน้อยกว่าในเขตเมือง สำหรับประชากรในเมืองผู้ที่เป็นโสดในเมืองอื่น ๆ จะน้อยกว่าในเขตกรุงเทพฯ - ธนบุรี จะเห็นได้ว่าคนโสดในวัย ๒๐ - ๒๔ ปี ซึ่งเป็นวัยที่มีการสมรสมากที่สุดสำหรับสตรี และช่วงอายุ ๒๕ - ๒๙ ปีสำหรับชาย สตรี

ที่ยังคงอยู่เป็นโสดในเขตชนบทมีน้อยที่สุดเพียงร้อยละ ๔๒.๓ ในขณะที่เมืองอื่นและกรุงเทพฯ ธานี ยังคงอยู่เป็นโสดถึงร้อยละ ๕๑.๓ และ ๖๔.๖ สำหรับชายก็เช่นเดียวกัน คือ ผู้ที่อยู่เป็นโสดในเขตชนบทมีเพียงร้อยละ ๒๖.๐ ในขณะที่เมืองอื่น ๆ และกรุงเทพฯ ธานี มีผู้อยู่เป็นโสดถึงร้อยละ ๓๔.๐ และ ๔๗.๖ สะท้อนให้เห็นภาวะการสมรสที่แตกต่างกันของประชากรในเขตเมืองและเขตชนบท ความแตกต่างนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะการสมรสที่แตกต่างกันของประชากรในทั้ง ๒ เขต และการอพยพของคนที่มิใช่สถานภาพสมรสต่างกัน สำหรับเหตุประการแรกนั้น คนส่วนใหญ่ที่อาศัยในเขตชนบทซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างง่าย ๆ ประกอบกับความต้องการแรงงานที่จะช่วยในงานด้านเกษตรกรรม คนมักจะสมรสเมื่ออายุยังน้อยจนกลายเป็นค่านิยมที่เป็นที่ยอมรับ (Universal) กันโดยทั่วไป ตรงกันข้ามกับคนในเมือง ซึ่งสภาพความเป็นเมือง (Urbanization) ยังผลให้วิถีการดำเนินชีวิตต้องมีการแข่งขันกันมากกว่าตลอดจนความต้องการการศึกษาในระดับสูง จึงต้องเลื่อนเวลาการสมรสออกไป อีกประการหนึ่งคือคนที่อพยพมาจากชนบทเข้ามาสู่เมืองนี้มักจะเป็นคนโสดเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นผลให้สัดส่วนของคนโสดในช่วงอายุน้อย ๆ ในเขตเมืองสูง

อายุเมื่อแรกสมรส

อายุเมื่อแรกสมรส เป็นดัชนีอีกตัวหนึ่งที่ใช้ให้เห็นถึงภาวะการสมรสว่ามีแนวโน้มหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร อายุแรกสมรสในที่นี้ได้มาจากการคำนวณหา Singulate Mean Age at Marriage (ดู ข้อมูลที่ใช้คำนวณ ความหมายและวิธีการคำนวณในภาคผนวก) จากตารางที่ ๕ เป็นอายุแรกสมรสโดยเฉลี่ย (SMAN) ของประชากรชายหญิงเปรียบเทียบระหว่างข้อมูลสามะโนประชากรปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ถึง ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และข้อมูลโครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓ (L.S.) จะเห็นได้ว่า อายุแรกสมรสของประชากรชายหญิงทั่วราชอาณาจักร ปี พ.ศ. ๒๔๘๐, ๒๕๐๓ และ ๒๕๑๓ ที่คำนวณได้ แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการเพิ่มขึ้นของอายุแรกสมรสอย่างมาก คือในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ อายุแรกสมรสโดย

เฉลี่ยของประชากรชายเท่ากับ ๒๔.๒ ปี และหญิงเท่ากับ ๒๑.๒ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ประชากรชายเท่ากับ ๒๔.๔ ปี หญิง ๒๒.๑ ปี และในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ประชากรชายเท่ากับ ๒๔.๓ ปี หญิงเท่ากับ ๒๑.๕ ปี แต่ถ้าวิจารณาตามเขตที่อยู่อาศัยแล้วจะเห็นว่า ประชากรในเขตกรุงเทพฯ - ธนบุรี มีอายุแรกสมรสสูงกว่าประชากรในเขตเมืองอื่น ๆ และในเขตชนบท อายุแรกสมรสจะต่ำสุด ทั้งจากข้อมูลสำมะโน ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และจากข้อมูล L.S. กล่าวคือ

จากข้อมูลสำมะโนปี ๒๕๑๓ ประชากรชายในเขตกรุงเทพฯ - ธนบุรี (ซึ่งรวมทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาล) เมืองอื่น ๆ และชนบท มีอายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๒๗.๓ ปี ๒๕.๔ ปี และ ๒๓.๔ ปี ตามลำดับ หญิงเท่ากับ ๒๕.๒ ปี ๒๓.๔ ปี และ ๒๑.๔ ปี ตามลำดับ

จากข้อมูลโครงการวิจัยต่อเนื่องระยะยาวๆ ประชากรชายในเขตกรุงเทพฯ - ธนบุรี เมืองอื่น ๆ และชนบท มีอายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๒๗.๕ ปี ๒๖.๒ ปี และ ๒๕.๐ ปี ตามลำดับ หญิงเท่ากับ ๒๕.๓ ปี ๒๔.๗ ปี และ ๒๒.๕ ปี ตามลำดับ

ข้อที่น่าสนใจคือ อายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยที่คำนวณจากข้อมูลสำมะโนปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และข้อมูลโครงการวิจัยระยะยาวๆ เมื่อแยกตามเขตที่อยู่อาศัยแล้วมีความแตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นข้อมูลที่ดำเนินการสำรวจในช่วงเวลาเดียวกันก็ตาม ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยเหตุผลที่ว่ามีการคัดสำรวจในการทำสำมะโนประชากร หรืออาจจะเป็นเพราะเกิดความผิดพลาดบางประการในการเก็บรวบรวมข้อมูลก็เป็นได้ ซึ่งอาจยังผลให้ค่าที่ได้จากการคำนวณแตกต่างกันไป และนอกจากนี้แล้วจะเห็นได้ว่า อายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยที่ได้จากการคำนวณครั้งนี้ค่อนข้างสูงกว่าปกติ ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดในวิธีการคำนวณ กล่าวคือ การคำนวณหาอายุแรกสมรสโดยเฉลี่ยตามวิธีของ John Hajnal เป็นการคำนวณหาเวลาของการสมรสจากสัดส่วนของผู้ที่เป็นโสดที่อยู่ในวัยสมรส โดยมีข้อสันนิษฐานที่สำคัญประการหนึ่ง คือ กลุ่มคนที่ศึกษานี้จะลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากการสมรสเท่านั้น โดยไม่มีการย้ายถิ่นและการตาย ซึ่งเกือบจะนำมาใช้ไม่ได้สำหรับประชากรในเขตเมือง อาจเป็นผลให้สัดส่วนของคนโสดในแต่ละกลุ่มอายุที่นำมาคำนวณสูงกว่าปกติ ค่าเฉลี่ยของ SMAN ซึ่งคำนวณได้จึงอาจสูงกว่าปกติไปบ้าง

ความแตกต่างในเรื่องอายุแรกสมรสของประชากรในเขตเมืองและเขตชนบท
ดังกล่าวแล้ว น่าจะมีปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชากร เข้ามา
มีส่วนเกี่ยวข้อง อันเป็นผลให้อายุแรกสมรสในแต่ละเขตแตกต่างกัน ซึ่งในเรื่องนี้จะได้
ศึกษาโดยละเอียดในบทที่ ๔.

ตารางที่ ๕ อายุเมื่อแรกสมรส (SMAI.) จำแนกตามที่มาของข้อมูล เพศ และเขตที่อยู่อาศัย

ข้อมูล	ทั่วราชอาณาจักร		กรุงเทพฯ-ธนบุรี		เมืองอื่น ๆ		ชนบท	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
สำมะโนประชากร	SE							
พ.ศ. ๒๔๕๐	๒๔.๒	๒๑.๑	—	—	—	—	—	—
สำมะโนประชากร	SE							
พ.ศ. ๒๕๐๓	๒๔.๘	๒๒.๑	๒๖.๗	๒๔.๑	—	—	—	—
สำมะโนประชากร และเคหะ	SE							
พ.ศ. ๒๕๑๓	๒๔.๓	๒๑.๘	๒๗.๓	๒๕.๒	๒๕.๘	๒๓.๘	๒๓.๘	๒๑.๘
ข้อมูล L.S. พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓	—	—	๒๗.๘	๒๕.๓	๒๖.๒	๒๔.๗	๒๕.๐	๒๒.๕

ที่มาของข้อมูล : รายงานสำมะโนประชากร พ.ศ. ๒๔๕๐ (กระทรวง
มหาดไทย) (สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๐๓, ๒๕๑๓
(สำนักงานสถิติแห่งชาติ)
โครงการวิจัยระยะยาวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
เศรษฐกิจและประชากร รอบแรก พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓
(สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

หมายเหตุ : สำหรับข้อมูลสำมะโนประชากร ปี ๒๕๐๓ และ ๒๕๑๓
กรุงเทพฯ - ธนบุรี หมายถึง จังหวัดพระนคร + จังหวัดธนบุรี

(รวมทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาล)

เมืองอื่น ๆ หมายถึง ในเขตเทศบาล - (กรุงเทพฯ + ธนบุรี)

ชนบท หมายถึง ทั่วราชอาณาจักร - ในเขตเทศบาล

จำนวนครั้งของการสมรส

การทราบถึงจำนวนครั้งของการสมรส เป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นภาวะการสมรสในสังคมหนึ่ง ๆ และยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของคนในสังคมนั้น ๆ ได้ แต่ในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการสมรส รวมทั้งการสมรสใหม่ของสตรีไทย แม้ว่าจะไม่ใช่เรื่องที่เป็นปกติ แต่คำถามในเรื่องเหล่านี้ก็อาจจะกระทบกระเทือนใจสำหรับสตรีบางคน ทำให้ลังเลใจหรืออึดอัดใจในการตอบคำถาม ดังนั้นผลที่ได้ในส่วนที่เกี่ยวกับการสมรสใหม่อาจจะน้อยกว่าความเป็นจริง อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาที่ได้ (ตารางที่ ๑๐) แสดงให้เห็นว่าสตรีส่วนใหญ่ทั้งในเขตชนบทและเขตเมืองสมรสเพียงครั้งเดียว คือร้อยละ ๕๓.๓ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๕๑.๓ ในเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๕๗.๑ ในชนบท ส่วนผู้ที่สมรสใหม่ (สมรสสองครั้ง สามครั้งหรือมากกว่า) พบว่าในเขตชนบทมีอัตราสูงกว่าในเขตเมือง และในบรรดาสตรีที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองนั้นปรากฏว่าพวกที่อยู่ในเมืองอื่น ๆ มีการสมรสใหม่มากกว่าคนที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี คือผู้ที่สมรสสองครั้งมีร้อยละ ๔.๗ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๕.๑ ในเขตเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๑๑.๔ ในเขตชนบท ส่วนผู้ที่สมรสสามครั้งหรือมากกว่านั้น มีเพียงเล็กน้อย คือ ร้อยละ ๐.๔, ๐.๒ และ ๑.๕ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี เมืองอื่น ๆ และชนบทตามลำดับ

เมื่อนำเอาอายุปัจจุบันมารวมพิจารณาด้วยก็พบในทำนองเดียวกันคือ ทุก ๆ กลุ่มอายุ สตรีทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทส่วนใหญ่สมรสเพียงครั้งเดียว กล่าวคือ ในกลุ่มอายุ ๑๕ - ๒๕ ปี สตรีที่สมรสครั้งเดียวมีร้อยละ ๕๗.๖ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๕๖.๐ ในเขตเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๕๔.๕ ในเขตชนบท ในกลุ่มอายุ ๓๐ - ๔๔ ปี ร้อยละ ๕๒.๔ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๕๑.๔ ในเขตเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๕๗.๒ ในเขตชนบท ส่วนกลุ่มอายุ ๔๕ ปีขึ้นไป มีร้อยละ ๕๐.๕ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๕๗.๑ ในเขตเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๕๐.๐ ในเขตชนบท ส่วนในบรรดาสตรีที่สมรสใหม่ในทุก ๆ กลุ่มอายุพบว่า ในเขตชนบทมีอัตราสูงกว่าในเขตเมือง และยังพบอีกว่าอัตราส่วนร้อยละของผู้ที่สมรสใหม่จะเพิ่มขึ้นตามอายุที่เพิ่มขึ้น

ผลที่ได้เกี่ยวกับจำนวนครั้งในการสมรสของสตรีดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่สำคัญและน่าสนใจมาก เพราะตามความเชื่อทางค่านิยมวิทยาแต่เดิมนั้นเชื่อว่าคนที่อยู่ในเขตชนบทจะมีชีวิตสมรสที่มั่นคงกว่าพวกที่อยู่ในเมือง แต่ถ้ามองในอีกแง่หนึ่งก็อาจเชื่อได้ว่าภายใต้สภาวะแวดล้อมของชุมชนเกษตรกรรมนั้นสามีและภรรยาจะต้องทำงานร่วมกันในไร่นาของครอบครัวด้วยกันย่อมจะเกิดแรงกดดันให้มีการสมรสใหม่ หลังจากคู่สมรสถึงแก่กรรมหรือมีการหย่าร้างเกิดขึ้น หรืออาจจะเป็นไปได้ว่า สตรีในเขตชนบทตอบคำถามในเรื่องนี้อย่างเปิดเผยมากกว่า

เมื่อพิจารณาตามระดับการศึกษาแล้ว (ตารางที่ ๑๑) ปรากฏว่าให้ผลในทำนองเดียวกัน คือสตรีส่วนใหญ่ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ไม่ว่าจะได้รับการศึกษาสูงหรือต่ำจะสมรสเพียงครั้งเดียว เช่นสตรีกลุ่มที่ไม่ได้รับการศึกษา ผู้ที่สมรสเพียงครั้งเดียว มีร้อยละ ๔๑ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๓๕.๓ ในเขตเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๓๘.๓ ในเขตชนบท ในกลุ่มที่ได้รับการศึกษาระดับ ป. ๔ - ๖ มีร้อยละ ๓๐ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี ร้อยละ ๔๐.๕ ในเขตเมืองอื่น ๆ และร้อยละ ๕๐.๓ ในเขตชนบท และในกลุ่มที่ได้รับการศึกษาระดับ ป. ๗ ขึ้นไปมีร้อยละ ๒๒.๕ ร้อยละ ๔๐.๐ และร้อยละ ๕๖.๔ ในเขตกรุงเทพฯ - ชนบุรี เมืองอื่น ๆ และชนบทตามลำดับ ส่วนผู้ที่สมรสใหม่พบในเขตชนบทมากกว่าในเขตเมืองโดยเฉพาะในกลุ่มผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาจะพบมากที่สุดคือ ร้อยละ ๑๕.๓ ในขณะที่สตรีในกลุ่มที่ได้รับการศึกษาระดับ ป. ๔ - ๖ มีเพียงร้อยละ ๓.๓ เท่านั้น

ตารางที่ ๑๐ อัตราส่วนร้อยละของจำนวนครั้งที่สมรสของสตรีที่เคยสมรสจำแนกตามอายุ
ปัจจุบันและเขตที่อยู่อาศัย

อายุและจำนวนครั้งที่สมรส	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	เมืองอื่น ๆ	ชนบท
๑๕ - ๒๔			
ครั้งเดียว	๙๓.๖ (๓๒๘)	๙๖.๐ (๒๕๐)	๙๕.๙ (๓๖๙)
สองครั้ง	๑.๕ (๕)	๔.๐ (๑๐)	๕.๑ (๒๐)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	๐.๓ (๑)	๐.๐ (๐)	๐.๐ (๐)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๐.๖ (๒)	๐.๐ (๐)	๐.๐ (๐)
รวม	๑๐๐ (๓๓๓)	๑๐๐ (๒๕๐)	๑๐๐ (๓๘๙)
๓๐ - ๓๙			
ครั้งเดียว	๙๒.๘ (๕๕๒)	๙๑.๘ (๓๘๒)	๘๗.๒ (๕๖๕)
สองครั้ง	๕.๕ (๓๓)	๗.๙ (๓๓)	๑๑.๓ (๗๓)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	๐.๓ (๒)	๐.๕ (๒)	๑.๕ (๑๐)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๑.๓ (๘)	๐.๒ (๑)	๐.๐ (๐)
รวม	๑๐๐ (๕๙๕)	๑๐๐ (๔๑๘)	๑๐๐ (๖๘๘)
๔๕ ปีขึ้นไป			
ครั้งเดียว	๘๐.๕ (๓๑๕)	๘๗.๑ (๒๓๖)	๘๐.๐ (๓๕๙)
สองครั้ง	๖.๓ (๒๒)	๑๑.๘ (๓๒)	๑๗.๐ (๗๕)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	๐.๖ (๒)	๐.๐ (๐)	๒.๘ (๑๒)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๒.๖ (๙)	๑.๑ (๓)	๐.๐ (๑)
รวม	๑๐๐ (๓๙๗)	๑๐๐ (๒๗๑)	๑๐๐ (๔๓๖)
รวมทุกกลุ่มอายุ			
ครั้งเดียว	๘๓.๓ (๑๒๐๙)	๙๑.๓ (๘๕๙)	๘๗.๑ (๑๒๘๕)
สองครั้ง	๔.๗ (๖๑)	๘.๑ (๗๖)	๑๑.๘ (๑๖๘)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	๐.๔ (๕)	๐.๒ (๒)	๑.๕ (๒๒)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๑.๖ (๒๑)	๐.๔ (๔)	๐.๑ (๑)
รวม	๑๐๐ (๑๒๙๖)	๑๐๐ (๘๔๑)	๑๐๐ (๑๑๗๖)

ตารางที่ ๑๑ อัตราส่วนร้อยละของสตรีที่เคยสมรสจำแนกตามจำนวนครั้งที่สมรสและการศึกษา

จำนวนครั้งที่สมรสและการศึกษา	กรุงเทพฯ-ธนบุรี	เมืองอื่น ๆ	ชนบท
ไม่ได้รับการศึกษา			
ครั้งเดียว	๔๑.๐ (๑๖)	๓๕.๓ (๒๓)	๓๘.๓ (๓๕๘)
สองครั้ง	๕.๑ (๒)	—	๑๕.๗ (๘๐)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	๒.๖ (๑)	—	๓.๐ (๑๕)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๕๑.๓ (๒๐)	๒๐.๗ (๖)	๓.๐ (๑๕)
รวม	๑๐๐ (๓๙)	๑๐๐ (๒๙)	๑๐๐ (๕๐๘)
ป. ๑ - ๓			
ครั้งเดียว	๘๘.๕ (๘)	๑๐๐.๐ (๕)	๘๕.๕ (๑๕๓)
สองครั้ง	—	—	๑๐.๖ (๒๔)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	—	—	๑.๓ (๓)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๑๑.๑ (๑)	—	๒.๗ (๖)
รวม	๑๐๐.๐ (๙)	๑๐๐.๐ (๕)	๑๐๐.๐ (๒๒๖)
ป. ๔ - ๖			
ครั้งเดียว	๓๐.๐ (๒๘)	๘๐.๕ (๓๘)	๕๐.๓ (๖๕๓)
สองครั้ง	๒.๕ (๑)	๒.๑ (๑)	๗.๗ (๕๖)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	—	—	๐.๕ (๓)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๒๗.๕ (๑๑)	๑๗.๐ (๘)	๑.๕ (๑๑)
รวม	๑๐๐.๐ (๔๐)	๘๙.๕ (๔๗)	๑๐๐.๐ (๗๒๓)
ป. ๗ ขึ้นไป			
ครั้งเดียว	๖๒.๕ (๕)	๕๐.๐ (๔)	๕๖.๘ (๓๐)
สองครั้ง	—	๑๐.๐ (๑)	๓.๒ (๑)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	—	—	—
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๓๗.๕ (๓)	๕๐.๐ (๕)	—
รวม	๑๐๐.๐ (๘)	๑๐๐.๐ (๑๐)	๑๐๐.๐ (๓๑)
ทุกระดับการศึกษา			
ครั้งเดียว	๕๕.๕ (๕๗)	๓๗.๕ (๓๔)	๘๕.๖ (๑๒๓๔)
สองครั้ง	๓.๑ (๓)	๒.๑ (๒)	๑๐.๘ (๑๖๑)
สามครั้งหรือมากกว่านั้น	๑.๐ (๑)	—	๑.๕ (๒๑)
ไม่ทราบ, ไม่ตอบ	๓๖.๕ (๓๕)	๒๐.๐ (๑๘)	๒.๒ (๓๒)
รวม	๑๐๐.๐ (๙๖)	๑๐๐.๐ (๙๕)	๑๐๐.๐ (๑๔๘๘)